

Ботев и Преслава или как не се случва публичен дебат*

Мила Минева

Септември безспорно е месецът на образованието – всички медии коментира началото на новата учебна година, колко струва един ученик, какво ново можем да очакваме в сферата. Кулминацията е на първия учебен ден, когато отвсякъде избликват репортажи от различни училищни дворове, интервюта с деца с цветя и усмихнати учители. Традиционно министърът е в някой от сутрешните блокове, за да поговори тържествено и да пожелае успех на всички. Истината е, че в цикличното време на медиите образованието се появява регулярно – при публикуване на докладите от PISA, за да се оплаче неговото качество, както и през лятото, за да запълни липсата на други новини.

И така това лято медийната публичност беше разтърсена от поредния образователен скандал – Ботев трябва да се махне от учебниците. Всъщност ставаше дума за доклад на Комисията за защита от дискриминация. Експертният екип е направил анализ на учебници, учебни помагала, фокус-групи, за да провери дали има дискриминационни текстове и практики в българското училище. Проследил е дискриминацията както по етнически признак, така и по полов, възрастов и т.н. Заключениета на доклада са изключително тревожни – оказва се, че дискриминационни практики и текстове се възпроизвеждат от учебници, учители, ученици и училищна среда. При това дискриминацията, макар и не пряко, преминава през всички форми на различие. Ето един пример – мъжете са представени в широка палитра от публични роли, а за жените са запазени позициите в дома и в семейството. Всъщност подобни анализи и доклади биха могли да бъдат повод да проведем публичен дебат както за това какво очакваме да научат децата ни в училище, така и за собствените си разбирания за общество без дискриминационни практики. Нищо такова не се случва обаче. Вместо това започваме яростно да отбраняваме "националния интерес". Защото докладът се свежда до заглавия от типа на "Редактират Ботев", "Левски бил закононарушител", "След Ботев, Левски и Вазов на мушката".

Медиите правят сензационни открития – кой е поръчал доклада, колко пари са взели експертите, кои са те и какъв конспиративен сюжет може да се завърти около тях. Социалните мрежи се вълнуват. Правителството отбранява Ботев и Левски с всички възможни средства. Министър Игнатов прекъсва отпуската си и лично обещава, че Ботев и Левски ще останат в учебниците, а в твърденията на комисията съзира заплахата за националната сигурност. Самата комисия и авторите на доклада започват да се оправдават, извиняват, нападат, и дори свалят доклада от страницата си. Накратко, поредната заплахата пред българското образование е героически сразена. Разбира се, в цялата тази национално-медийна суматоха има медии (*Медианул*, *Дневник* и *Сега* са такива примери), които се опитват да започнат разумен дебат, да го продължат отвъд лятната

жега и да предложат платформа, в която изговаряме различни позиции с надеждата, че именно така образованието може да стане различно. За съжаление и трите медии са далеч от популярното и са по-скоро елитарни, доколкото ги следят малък кръг образовани хора. Популярните медии всъщност така и не прочитат доклада, но вместо това потвърждават основните му изводи като показват на практика какво означава дискриминация и как тя се практикува под шапката на "любовта към класиците".

Нещо подобно се случва и през септември – медиите, фокусирайки се върху образованието, публикуват сериозни информационни материали, които представят състоянието на сектора. Тъкмо в този момент научаваме следните факти: учителите под 30 години са пренебрежимо малко (медиите се колебаят между 1 и 5%), застаряването на учителите е най-тежко спрямо останалите страни в Европа, училищата трудно намират преподаватели по чужди езици, а началната заплата в едно "средно" (от финансова гледна точка) училище е около 450 лв. или казано по друг начин само със 100 лв. по-висока от заплатата на чистач в същото училище. Натрупват се достатъчно много факти, за да има анализи от различни позиции и дебат върху образованието. Вместо това дебатът се отклонява в съвсем различна посока – на пазара има тетрадки с образи на чалга звезди. Медиите в мнозинството си заемат моралистка поза и започват да търсят политически отговори за това безобразие. Междувременно издатели пускат контра-тираж с образи на Ботев и Паисий върху тетрадките. А министерството изпраща депеша до училищата, за да съобщи, че не е желателно да се използват тетрадки с Преслава. Нека да оставим настрана, че едва ли сериозно някой може да обясни каква е разликата между Азис и Бритни Спийрс – и двамата са поп звезди, изцяло комерсиални, разликата в текстовете на песните им е, че едните разбираме, а другите – не съвсем. По-същественият проблем е друг – наместо медиите да питат за политики, те търсят политически отговори по проблеми, които съвсем не са политически. Изборът на тетрадки е частна работа, привличането на млади и кадърни хора в сферата на образованието – това вече е въпрос на политики.

Всъщност моралистко-националистическият дебат непрекъснато изчерпва шанса да говорим сериозно за общото благо, в конкретния случай за публичните политики в сферата на образованието. Защото той автоматично демонизира едната позиция. Представете си експерт, изправен пред тежката задача да аргументира защо не е нужно децата да научат гордата българска титла "канартикин", а вместо това е по-добре да поназнайват малко за историята и цивилизацията на Балканите или накратко за Византийската империя. Всъщност изместването на дебата в националистически или моралистки ключ успява да представи света като черно-бял: или си "с нас" или си лош. И тези казуси са само симптом за начина, по който медиите конструират дебата и сферата на политическото като цяло (тук оставям настрана ролята на самите политически партии в този процес). Защото когато става дума за публични политики, рядко

избираме между доброто и лошото; обикновено избираме между политики, от които печелят различни социални групи, избираме между различни визии за общото благо и различни идеи за доброто общество. Дали училището ще продължи да възпроизвежда дискриминационни практики и нагласи съвсем не е без значение. И тъкмо това е важният въпрос, а не текстовете, които са инструмент, през които децата ще овладеят едно или друго значение. Само че този въпрос е малко по-труден, отговорът му предполага дългосрочно усилие и размяна на рационални аргументи. Той не може да се постигне през "човешки истории", а през разговор за статистика, демография, институционални структури, общи стратегии. Далеч по-лесно е въпросът да се заскоби в национална страст: стока, която се продава добре и бързо освобождава сергията за следващата стока.

Национално-моралистката суматоха е много устойчива. Нека само да припомним 90-те, когато написването на нови учебници по история беше съпроводено с истерията около османското "присъствие" (драмата беше изцяло медиен сюжет без никакви факти зад нея - одробен анализ прави Албена Хранова в книгата си *Историография и литература*, т. 1, София: Просвета, 2011). По-късно отново медиите героично отбраняваха стихотворението "Аз съм българче" при министър Владимир Атанасов, този път по повод опита да се направят нови учебни програми.

Накратко, всяко плахо усилие по промяна на учебното съдържание се сблъсква с консервативно-националистическата реакция на медиите. Любопитното е, че тя е сдвоена с друга постоянстваща медийна тема. Сюжетът се разгръща от тежките раници на децата, за да стигне до липсата на практически знания в училище. Учебното съдържание е твърде теоретично, твърдят медиите, то натоварва децата и трябва да се реформира в посока на практическо овладяване на умения. Този медиен сюжет може да се разкаже и като възхвала на властта в понятна за нея форма, защото всички идеи за реформа на Министерство на образованието (независимо от министъра) се свеждат тъкмо до мантрата за практически ориентираното знание. Какво се случва на практика? Тежката националистическа рамка, героически охранявана и съответно непроменима, се сдвоява с идеята за практики, умения и интерактивно преподаване. Учениците правят проекти за Ботев и Левски, а вероятно и практически овладяват класическия урок "клахме ги, както те ни клаха".

Накратко, медиите толкова зорко следят за националистически скандали, че съдържателен разговор за учебното съдържание особено по предмети като литература и история става невъзможен. От друга страна изследвания като PISA показват тъкмо практическата неграмотност на учениците и липсата на каквито и да било умения за критичен прочит на един текст, т.е. за формиране на позиции и аргументи по определен проблем. Ако учениците непрекъснато четат класици и се отнасят към текстовете им като към свещени крави, едва ли трябва

да се учудваме, че не овладяват критически умения при прочита. Проблемът е защо не забелязваме, че едновременно искаме невъзможни неща. И със сигурност част от обяснението е тъкмо медийното време. Всъщност медиите не правят никакво усилие да разказват света като структуриран по определен начин, да го разказват през някакъв порядък. Вместо това те представят един изцяло фрагментиран свят, в който отделните парчета функционират по своя собствена логика. Те нямат трайност и няма връзка помежду им. Тъкмо това позволява една и съща медия (bTV е добър пример за това) да заема крайно консервативни позиции по националистически и моралистки дебати, а едновременно с това да се мисли като реформаторска, когато сюжетът се управлява до другата празна мантра в българската публичност – "реформа". Любопитното е, че "националното" и "реформата" никак не успяват да се срещнат. Когато се говори за реформа, обикновено става дума за икономическа ефективност, децентрализация и индивиди, докато "националното" си служи с едно подръчно "ние" обикновено в регистъра на възмущението. Единственото, по което си приличат – и двата кода блокират възможността да се обсъждат различни визии за доброто общество.

** Текстът е част от проект <http://www.mediapool.bg/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%8A%D0%BA%D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B8-news195657.html> "Застрашените свобода и плурализъм на медиите. Диагностика и решения" на фондация "Медийна демокрация". Проектът се осъществява с подкрепата на Институт "Отворено общество" – София. Изказаните становища и мнения са отговорност на автора и не отразяват непременно мненията и политиката на Институт "Отворено общество".*